

07 00 00 ИЛМҶОИ ТАҶРИХ ва АРХЕОЛОГИЯ
07 00 00 ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ и АРХЕОЛОГИЯ
07 00 00 HISTORICAL SCIENCES and ARCHEOLOGY

07 00 02 ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИСТОРИЯ
07 00 02 HOME HISTORY

УДК 902.035
ББК 63.48

САҲМИ МУҲАҚҚИҚОНИ ХОРИҶӢ ДАР ТАҲҚИҚИ САРАЗМ *Раҳимов Набиҷон Турдиалиевич, д.и.т., профессори кафедраи таърихи Ватан ва археологияи МДТ «ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров (Тоҷикистон, Хучанд)*

ВКЛАД ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ В ИЗУЧЕНИЕ САРАЗМА *Рахимов Набиджон Турдиалиевич, д.и.н., профессор кафедры отечественной истории и археологии ГОУ «ХГУ им. акад. Б.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)*

THE CONTRIBUTION OF FOREIGN RESEARCHERS INTO THE STUDY OF SARASM *Rahimov Nabijon Turdialievich, Dr. of History, Professor of Home History and Archaeology Department under the SEI "KhSU named after acad. B.G.Gafurov" (Tajikistan, Khujand) E-MAIL: nabir@mail.ru*

Калидвожаҳо: археология, ёдгориҳои энеолитӣ, Саразм, ҳафриёт, мутахассисони хориҷӣ, Эъзомияи Тоҷикистону Фаронса.

Мақола ба иштироки мутахассисони хориҷӣ дар омӯзиши ёдгории бостониносии Саразм бахшида шудааст. Ин ёдгорӣ ба давраи энеолит мансуб аст. Ҳафриёти бостониносии Саразм соли 1977 оғоз ёфта, то имрӯз идома доранд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар Саразм диққати бостониносони хориҷиро ба худ кашидааст. Бостониносон аз бисёр кишварҳо (Русия, ИМА, Олмон, Италия ва ғайра) дар ҳафриёт ширкат варзидаанд. Олимони марказҳои илмии Фаронса иштирокдорони доими дар ҳафриёти бостониносии дар Саразм (А. П. Франкфорт, Р. Безенвал, Б. Леоне, Ф. Брунэ ва дигарон) мебошанд. Муаллиф қайд мекунад, ки экспедитсияи муштаракӣ Тоҷикистону Фаронса корҳои зиёди тадқиқотиро анҷом дода, бисёр масъалаҳои муҳими таърих ва бостониносии Саразмро ҳал кардааст. Нашир шудани натиҷаи тадқиқоти бостониносии Фаронса ёдгории бостониносии Саразмро дар илми ҷаҳонӣ хуб муаррифӣ мекунад. Ҳамин тавр, муаллиф саҳми муҳими мутахассисони хориҷиро дар омӯзиши Саразм қайд мекунад.

Ключевые слова: археология, энеолитические памятники, Саразм, раскопки, иностранные специалисты, Таджикско-Французская экспедиция

Показано участие иностранных специалистов в изучении археологического памятника Саразм. Этот памятник относится к эпохе энеолита. Археологические раскопки Саразма начались в 1977 году и продолжаются до наших дней. Результаты исследований Саразма вызывают постоянный интерес иностранных учёных. В раскопках принимали участие археологи из многих стран (Россия, США, Германия и др.). Учёные из научных центров Франции являются постоянными участниками археологических раскопок на Саразме (А.-П. Франкфор, Р. Безенваль, Б. Леоне, Ф. Брюнэ и др.). Указано, что совместная Таджикско-Французская экспедиция проделала большой объём исследовательских работ и решила много важных вопросов по истории и археологии Саразма. Публикации французских археологов хорошо представляют археологический памятник Саразм в мировой науке. Таким образом, отмечен важный вклад иностранных специалистов в изучение Саразма.

Key words: *archeology, eneolithic monuments, Sarazm, excavations, foreign experts, Tajik-French expedition.*

The article is devoted to the participation of foreign experts in the study of the archaeological monuments Sarazm. This site belongs to the Eneolithic era. Archaeological excavations of Sarazm began in 1977 and have been continuing to the present day. The results of researches on Sarazm are of constant interest for foreign scholars. Archaeologists from many countries (Russia, USA, Germany, etc.) took part in the excavations. Scientists from the scientific centers of France are regular participants in the archaeological excavations at Sarazm (A.-P. Frankfort, R. Besenval, B. Leone, F. Brunet, etc.). The author points out that the joint Tajik-French expedition has done a large amount of researches and solved many important issues of the history and archeology of Sarazm. The publications of the French archaeologists are good presentation of the archaeological site of Sarazm in the world of science. Thus, the author notes the important contribution of foreign experts into the study of Sarazm.

Шаҳри қадимтарини Суғду Осиёи Миёна - димнаи Саразми бостонӣ моҳи сентябри соли 1976 аз тарафи бостоншиноси тоҷик Абдуллоҷон Исҳоқов кашф гардид ва ҳуди ҳамон сол ҳафриёти ин ёдгорӣ оғоз ёфт. Дар хандаки аввалин давраҳои таърихӣ ва ғафсии қабатҳои маданияи ин ёдгорӣ муайян шуд. Аз маводи ба даст омада аён гардид, ки Саразм ба замони энеолит (асри сангу мис) ва биринҷ мансуб будааст. Ба аҳли таҳқиқ равшан гашт, ки қабати аввалини ёдгорӣ 5500 сол пеш ба вучуд омадааст. Дар натиҷаи корҳои бостоншиносӣ исбот шуд, ки Саразм шаҳри қадими суғдӣ будааст. Дар майдони кофтӯкови археологӣ хонаҳои истиқоматӣ, бӯстонсаройҳо, оташкадаҳои устохонаҳо, кӯчаю тангкӯчаҳо, хучраҳои хочагӣ ва дигар боқимондаҳои меъморӣ ҳаффорӣ карда шудаанд. Ин бозёфтҳо аз дараҷаи баланди санъати меъморӣ, ҳунармандӣ, шаҳрсозию шаҳрдорӣ саразмиён шаҳодат медиҳанд [5,244].

Таҳқиқи бостоншиносӣ дар Саразм аз соли 1976 бо сардорӣи бостоншинос Абдуллоҷон Исҳоқов оғоз шуд. Тирамоҳи соли 1977 дар шаҳри Панҷакент конфронси умумииттифоқӣ зери унвони "Маданияти асрҳои миёнаи барвақти Осиёи Миёна ва Қазоқистон" баргузор гардид [9,184]. Дар ин конфронс Абдуллоҷон Исҳоқов берун аз барнома сухан ронда, оид ба кашфи ёдгорӣи нав - димнаи Саразм ва бозёфту мадракҳои нодирӣи он гузориш намуд.

Аз соли 1977 бостоншиносони намоёни собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва хориҷӣ ба Саразм бештар таваҷҷуҳ зоҳир кардаанд. Онҳо ба ахбори илмии бостоншиносони тоҷик қаноатманд нашуда, ба Панҷакент омаданд.

Сафари аввалини илмиро ба Саразм соли 1979 бостоншиноси фаронсавӣ Анри-Пол Франкфор анҷом дод. Ин меҳмони тасаддуфӣ набуд. профессор Анри-Пол Франкфор солҳо дар шимоли Афғонистон ба ҳафриёти ёдгории давраи энеолитӣ - шаҳраки Шуртуғай машғул буд. Ҳалли чанде масалаҳои муҳими энеолитӣ дар китобу мақолаҳои А.-П.Франкфор инъикос ёфтанд [12;13;14,15]. Аз ин рӯ шиносӣ бо ёдгории навӣ энеолити дар Тоҷикистон барояш хеле муҳим буд.

Худи ҳамон сол (1979) боз ду нафар муҳаққиқи хориҷӣ - Филипп Кол, профессори Весселей коллечи шаҳри Кембриҷи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Бертил Леоне аз Маркази бостоншиносии Фаронса ба дидани ёдгории Саразм мушарраф шуданд. Мутахассисони варзида баъди ошноии наздик ба бозёфтҳо ба мавқеи шаҳраки Саразм дар илми бостоншиносии кишварҳои Шарқ баҳои арзанда доданд. Бостоншиносон ба ҳулосае омадаанд, ки тамаддун дар водии Зарафшон дар замони сангу биринҷ ташаккул ёфтааст. Аз ҳамин сабаб олимони маданияти саразмиёно соҳаи маданияти кишоварзии сокинони байни дарёҳои Сиру Ому ҳисобиданд.

Соли 1982, баъд аз муаррифии дастовардҳои ҳафриёти Саразм аз тарафи бостоншиносии тоҷик - Абдуллоҷон Исоқов дар Симпозиуми аввалини шӯравӣ фаронсавӣ дар мавзӯи "Бостоншиносии Бохтари қадим"[4;92] масъалаи таҳқиқи Саразм ва иштироки мутахассисони хориҷӣ дар он ҷиддан ба миён гузошта шуд. Баъд аз симпозиум, соли 1983 боз як олимони машҳур - бостоншиносии амрикоӣ Карл Ламберг-Карловски (ИМА -1983), ки ду ёдгории ҳамзамони Саразм дар Эрон - шаҳри Сохте ва Тепаи Ҳисорро таҳқиқ мекард, ба Саразм омада, бо натиҷаҳои ҳафриёти А.Исоқов ошно гардид.

Баъд аз шиносӣ бо мавод ва бозёфтҳо бостоншиносони амрикоӣ фаронсавӣ масъалаи ҳафриёти муштараки Саразмро ба миён гузоштанд. Ҳамин тавр, ҳамкориҳои бостоншиносони Тоҷикистону ҷаҳон оғоз ёфт. Ин далели он буд, ки ёдгории бостонии ниёгонамон на фақат барои таҳқиқи сарчашмаи аслии тамаддуни тоҷикон, балки дар шинохти тамаддуни ҷаҳонӣ низ аҳамияти бузурги таърихӣ дорад.

Ҳамин тавр, дар сарғаҳи ҳамкориҳои олимони тоҷику шӯравӣ бо олимони Фаронса дар масъалаи саразмшиносӣ бостоншиносии номи тоҷик, профессор, шодравон Абдуллоҷон Исоқов ва олимони фаронсавӣ Жан-Клод Гарден қарор доранд.

Пас аз гуфтубӯи тарафайни байни Тоҷикистон (АИ), Фаронса (CNRS) ва Амрико (Осорхонаи Пибодии Донишгоҳи Ҳарвард) ин муддао амалӣ гардид. Аввалин шуда, тобистони соли 1984 бо мақсади кашфи асрори Саразм бостоншиносони Фаронса Анри - Пол Франкфор ва Ролан Безенвал ба Тоҷикистон омаданд. Кор дар ҳафриётҳои рақами 7-ум оғоз ёфт.

Бостоншиносони Донишгоҳи Гарварди иёлоти Массачусетси Амрико Карл Ламберг-Карловски ва Филипп Кол низ соли 1985 ба Панҷакент омада, дар шаҳраки Саразм ду хандаки санчишӣ кофтанд. Дар хандакҳо чор қабати асосии Саразм бо маводи энеолит ва асри биринҷӣ пайдо шуданд.

Дар натиҷа онҳо ба ҳулосаи Абдуллоҷон Исоқов оид ба таърихи 5000-5500-солаи тамаддуни Саразм ҳамфикр шуданд.

Соли 1986 ба қорҳои кофтубӯии Саразм олимони ҷавони Олмон, Афғонистон ва Испания низ ҳамроҳ шуданд. Солҳои 1992-1995 олимони Донишгоҳи Орлеан (Фабиан

Сесброн) ва Тоҷикистон омӯзиши конҳои қадими кӯҳҳои Зарафшонро гузарониданд. Муқоисаи ашёи конҳои қадим ва бозёфтҳои Саразм натиҷаи хуб дод. Таҳқиқот исбот намуд, ки саразмиён аввалин маъдангудозон буда, боигарии зеризаминии минтақаро низ фаровон истифода намудаанд.

Экспедитсияҳои бостоншиносии байналмилалӣ олимони Иёлоти Муттаҳиди Амрико, Фаронса, Италия, Русия ва дигар мамлакатҳо дар солҳои гуногун дар Саразм пажӯҳишҳо анҷом доданд. Бозёфтҳои бостоншиносон асосан аз анҷоми рӯзгор, зебу зиннати тиллоӣ, нуқрагин, мисӣ, биринҷӣ, сангҳои гуногун ва устухонҳои ҳайвоноту парандаҳо иборатанд. Зарфҳои сафолӣ мунаққашу сангини суфташуда ва порчаҳои нақшҳои деворнигорҳо аз санъати баланди ҳунармандии гузаштагонамон шаҳодат медиҳанд.

Дар мақолаи яқояи «Таҳлили филизоти Саразм. ҚШС Тоҷикистон» як гурӯҳи олимони чунин сатрҳо дарҷ гардиданд: «Саразм нафақат яке аз марказҳои қадимтарини тамаддуни кишоварзӣ, чорводорӣ, ҳунармандии Мовароуннаҳри Осиёи Миёна, балки тамоми Шарқи Наздик – Эрон, Балучистон, Афғонистону Ҳиндустон низ ба шумор меравад» [11,7-12].

Рӯзҳои 2-4-уми сентябри соли 1994 ба муносибати 10-солагии Эъзомияи (экспедитсияи) муштараки Тоҷикистону Фаронса дар шаҳри бостонии Панҷакент Конфронси байналмилалӣ дар мавзӯи "Водии Зарафшон ва нақши он дар тамаддуни Шарқи қадим" баргузор гардида буд. Дар қори конфронс олимони Тоҷикистон, Фаронса ва Ўзбекистон ширкат варзида, қарордод ба имзо расониданд, ки он тасдиқи илмӣ 5500-солагии кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шахрсозӣ шахрдорӣ саразмиён мебошад.

Дар нимаи дуҷуми солҳои 90-уми асри ХХ қорҳои археологӣ дар Саразм бо сабабҳои маълум қоҳиш ёфтанд. Солҳои 1995-2002 қофтӯқов гузаронида нашуда, танҳо натиҷаи бозёфтҳои солҳои қаблӣ ба қоп мерасид.

Оҳиста-оҳиста вазъият беҳтар шуд ва алоқаҳои илмӣ бо олимони қоричӣ барқарор гардид. Масалан, Анри-Пол ва А.Тантиева дар омодагии қучқатҳои Саразм барои ба Рӯйхати мероси умумҷаҳонии ЮНЕСКО ворид намудани ин ёдқорӣ қаболона иштирок намуданд. Баъд аз танаффуси дароз алоқаи байналмилалӣ ва ҳафрийети яқояи муштараки олимони тоҷик бо ҳамқасбони қоричӣ барқарор гардида, экспедитсияи муштарак аз нав созмон дода шуд.

Соли 2011 шартномаи нави олимони тоҷик ва фаронсаӣ (МАҒАС), Экспедитсияи археологӣ фаронсаӣ дар Осиёи Марказӣ) доир ба давом додани ҳафрийети Саразм ба имзо расид. Мутобиқи ин шартнома гурӯҳи олимони фаронсаӣ бо сардорӣ Фредерик Брюнэ, доктори археология, директори Миссияи археологӣ Фаронса дар Осиёи Марказӣ (МАҒАС) ба Тоҷикистон омад. Ба ин гурӯҳ қайр аз бостоншиносон (Р.Безенвал, Б.Леоне ва диг.) муҳандис-муҳаққиқ Грегори Давтияна ва мутахассиси техникаи расмқашӣ дар археология Леон Мондигитэги дохил шуданд.

Самтҳои асосии ҳафрийет:

Соли 2012 - қофтӯқов дар ҳандақҳои №№14 ва 16, омӯзиши планиграфия ва геофизикаи Саразм дар майдони тақрибан 12 га (роқбар Анри-Пол Франкфор, Ролан Безенваль) [1, 15-39; 2,65; 3,20-40].

Соли 2013: 1. Омӯзиши қабатбандӣ ва қишрҳои ёдқорӣ, муайян намудани боқимондаҳои обёрии қадим (Ф. Брюнэ, А.-П. Франкфор, Б. Мутан), 2. Таҳқиқи

археоботаникӣ (Спенглер, Виллсокс), 3. Таҳқиқи археозоологӣ (Мутан, Безенваль, Франкфор) [3, 20-39].

Соли 2014: 1. Омӯзиши бозёфтҳои археологии сафолину филизӣ ва сангӣ (Б. Мутан, Ф. Брюнэ), 2. Таҳқиқи археозоологӣ (С. Лепец, Н. Моранд). Зиёда 35 000 пораи устухони хайвонот аз хандаҳои 15-16 омӯхта шуд, 3. Корҳои консерватсионӣ (нигаҳдорӣ) ва барқарорсозии бозёфтҳои ҳафрийети №16 (Ч. Васкес) дар лабораторияи реставратсионии пойгоҳи Саразм, 4. Омӯзиши обёрии қадим: маълум гашт, ки чӯйборҳои қадими Саразм бо чӯйҳои асри биринҷии Бохтар (Шуртӯқай дар Афғонистон) хеле монанд будааст (А.-П. Франфор ва Р.Безенвал) [7,57].

Охири соли 2014: узви фаёли экспедитсия Ролан Безенвал аз ҳаёт гузашт.

Солҳои 2016-2017 - асосан маводи ҷамъшудаи Саразм омӯхта шуд

Соли 2018: Мизи мудаваар дар мавзӯи "Усулҳои инноватсионии таҳқиқ дар Саразм" баргузор гардид, ки дар он натиҷаҳои омӯзиши топография ва иншооти обёрии Саразм (Г. Давтиян), усулҳои муосири қайди графикаи бозёфтҳо (Л. Мондигитеги), навҳои индустрияи санг (Ф. Брюнэ) пешкаш шуданд [7,56-58].

Дар раванди кофтукови Саразм олимони ба нишоҳаҳои ҳаёти иқтисодии саразмиҳо низ эътибор доданд.

Баробари ин дар ҳафрийетҳои 1 ва 7 бостоншиносон Ҷамшед Исҳоқов ва Ролан Безенвал дар биноҳое, ки ба яке авлоди сернуфуз мансуб буд, ӯрдаҳои махсус барои нигоҳдории ғалла ва меваро дарёфтанд. Дар бинои 1 се хоначаи аз хишти хом сохташудаи ҳаҷмашон 1.50x1-метра дар назди девори хонаи калони дарозиаш 4 ва бараш 2.50 метр ҷойгир шудаанд. Дар бинои 7 ин гуна ҳамбаҳо 7-тоанд.

Яке аз аъзои гурӯҳи муштараки байналхалқӣ, зоолог Ҷон Десс дар омӯзиши чорводории қадим саҳм гузошт. Нишоҳаҳои инкишофи чорводорӣ дар Саразм дар устухонҳои хайвонҳои гуногун, ки дар болои теппаҳо ба ҷашм мерасиданд, дида мешуд. Бостоншиносон намедонистанд, ки онҳо устухонҳои чорвои ваҳшианд ё хонагӣ. Дар муайян кардани мансубияти олами хайвоноти деҳшаҳри Сари Замин (Саразм) олими Фаронса Ж. Десс ва Русия А. К. Каспаров иштирок карданд. Аз рӯи таҳқиқи онҳо маълум гардид, ки сокинони Саразм дар хоҷагии худ 87% моли майда: буз, гӯсфанд, хук, гову говмеш, сағ доштанд. Дар байни устухонҳои омӯхташуда 1.9% устухонҳои хайвоноти ваҳшӣ дучор шуданд. Палеозоологи машҳури фаронсагӣ Ж. Десс намудҳои парандаҳои он давраро муайян намуд. Аз рӯи таҳқиқи ин олимони маълум гардид, ки дар байни устухонпораҳо боқимондаҳои устухони мурғу мурғобӣ, кабуку кабутар ва моҳихӯрақҳо низ дучор мешуданд.

Аҳли таҳқиқ маълум карданд, ки қисми асосии хайвоноти хонагӣ бузу гӯсфандон буда, таносуби онҳо ба гову барзагов ва нахчиру маркаб 1 бар 10-ро ташкил медиҳад. Бояд қайд намоем, ки саразмиён дар зинаи аввали инкишофи маданияти энеолит ҳоло аспро ба худ ром накарда буданд, зеро устухони асп дар қабате, ки ба замони асри биринҷӣ тааллуқ дорад, ба миқдори хеле кам дарёфт шуд.

Олимони хориҷӣ дар бисёр ёдгориҳои шинохтаи ҷаҳонӣ кофтуков гузаронидаанд ва таҷрибаи онҳо дар раванди ҳафрийети Саразм муфид буд. Масалан, барои ҳалли муаммои сохти хумдонҳои Саразм ба бостоншиносони тоҷик олимони Фаронса Анри Пол Франкфор ва Ролан Безенвал ёрӣ расониданд. Дар ин самт таҷрибаи бостоншинос, сарвари осорхонаи ГИМЕН-и Париж Франсуа Жариж низ ҷоидаовар буд. Бостоншиноси амрикоӣ Карл Ламберг-Карловски дар заминаи ёдгории Яхтеппаи Эрони ҷанубӣ солҳои 1970-1980 ҳафрийет гузаронидааст. Ӯ санаи тайёр

кардани марчону шаъбаҳои нуқрагинро муайян намудааст. Олими фаронсавӣ М. Фонтуги бошад санаи радиоуглеродии қабатҳои маданияи ёдгорино равшан кард.

Ҳама олимони хориҷӣ аҳамияти бузурги таҳқиқи ин ёдгорино қайд менамоянд. Доктори археология, мудири гурӯҳи археологии Маркази миллии тадқиқоти илмии Фаронса - Пол Бернар гуфта буд, ки "ҳафриёти ин ҷо ба таври раднопазир исбот менамояд, ки водии Зарафшон маркази калони маданияи тичоратии Осиёи Миёна, сокинонаш соҳиби маданияти баланд будаанд. Ҳафриёт оличаноб, дар асоси усулҳои хозиразамон ба ҷо оварда, ҳарҷониба омӯхта шудааст"[6,383].

Р. М. Мунчаев, муовини директори Пажӯҳишгоҳи археологии АИ ИҶШС қайд намудааст, ки "дар симои ҳафриёти Саразм ва бозёфтҳои осори маданияти модии он ба мо муяссар гардид, ки маркази нави тамаддуни қадими халқҳои Осиёи Миёна ва пеш аз ҳама, халқи тоҷикро бинем"[6,385]. Бояд гуфт, ки дигар олимони мутахассисони бостоншиносӣ низ тарафдори ин гуфтаҳо мебошанд.

Хулоса. Нодиртарин ёдгории археологии Саразм соли 1976 кашф гардид. Бозёфтҳои қадими Саразм таваҷҷуҳи олимони ҷаҳонро ҷалб намуд. Дар ин ҷо экспедитсияҳои бостоншиносии байналмилалӣ олимони ИМА, Фаронса, Италия, Россия ва дигар мамлакатҳо дар солҳои гуногун пажӯҳишҳо анҷом доданд.

Ширкати олимони хориҷиро дар ҳафриёти Саразм ба 2 марҳала ҷудо кардан мумкин аст:

1) Солҳои 1984-1994 - қорҳои ҳафриётӣ, ки ба муайян намудани қабатҳои ёдгорӣ ва санагузори он равона шуда буданд;

2) Аз соли 2011 то имрӯз - омӯзиши комплекси ёдгорӣ, ки муайян намудани сохтори димна, омӯзиши меъмории объектҳои боқимонда, обёрӣ, намуди машғулияти аҳоли (кишоварзӣ, чорводорӣ, хунармандӣ ва ғ.) ихтисос ёфтааст.

Дар натиҷаи омӯзиши маводи бозёфтшудаи Саразм олимони тоҷик ва хориҷӣ ба хулосаҳои зерин омаданд: деҳшаҳри Саразм ба давраи энеолит тааллуқ дошта, қадимтарин манзили маскани ниёгонамон ба ҳисоб меравад ва ҳамчунин аввалин ёдгории кишоварзону чорводорон, хунарманду меъмрон дар тӯли зиёда аз 5500 соли таърихи мардуми Ориёно мебошад.

Бо назардошти аҳамияти бузурги таърихӣ ва ҳамчун шаҳодати беназири куҳанбунёдиву тамаддунофарии халқи тоҷик будани ин ёдгорӣ бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми сентябри соли 2000, №391 дар ҳудуди он Мамнӯъгоҳи таърихӣ-бостоншиносии Саразм таъсис дода шуд.

Соли 2010 дар Иҷлосияи 36-уми ЮНЕСКО дар шаҳри Рио-де Жанейрои Бразилия Саразм ба Феҳристи умумиҷаҳонии мероси фарҳанги модии ЮНЕСКО ворид гардид.

Натиҷаи кашфиёт ва ҳафриёти бостоншиносони тоҷик ва хориҷӣ дар силсилаи мақолаҳои илмӣ ва китобу монографияҳо ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, фаронсавӣ ва англисӣ таҷассум ёфтаанд. Ин кори хеле муҳим дар роҳи муаррифии тамаддуни халқи тоҷик дар арсаи ҷаҳон мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми наватӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (26-уми декабри соли 2019) аз тасмири нави Конфронси генералии ЮНЕСКО оид ба баргузори чашнҳои 5500-солагии Саразми бостонӣ ва 700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ мужда доданд [8].

Пайнавишт:

1. Брюнэ Ф., Франкфор А.-П., Раззоков А., Мутан Б. Археологическое исследование Саразма в 2012 г. Таджикско-французской совместной экспедицией (МАФАК)// Археологические работы в Таджикистане. - Вып.38. - Душанбе, 2016. - С.15-39;
2. Брюнэ Ф., Франкфор А.-П., Мутан Б., Раззоков А., Безенваль Р. Археологическое исследование Саразма в 2014 г. совместной Таджикско-французской экспедицией (МАФАК)// Археологические работы в Таджикистане. Вып.40. - Душанбе, 2019. - С.65 (64-79).
3. Брюнэ Ф., Раззоков А., Мутан Б. Археологическое исследование Саразма в 2013 г. Таджикско-французской совместной экспедицией (МАФАК). // Археологические работы в Таджикистане. - Вып.39. - Душанбе, 2017. - С.20-40.
4. Древнейшие культуры Бактрии: Среда, развитие, связи // Тез. первого сов.-фр. симпоз. "Археология древнейшей Бактрии" (Душанбе, 27 окт.-3 нояб. 1982 г.) / Отв. ред. Р. М. Мунчаев и др. - Душанбе: Дониш, 1982. - 92 с.
5. Исаков А. Саразм. - Душанбе, 1991. - 244 с.
6. Исҳоқов А. Саразм - оғози тамаддуни халқи тоҷик. Панҷакенти Сугд. - Хучанд, 2005. - 402 с.
7. Каримова Г.Р., Франкфор А.П. Саразм: этап исследования - 2008-2018 // Археологические работы в Таджикистане. Вып. 40. - Душанбе, 2019. - С.56-58
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26.12.2019. – Душанбе, 2020.
9. Раннесредневековая культура Средней Азии и Казахстана//ТД Всесоюзной конференции. Пенджикент, 26-31 августа 1977. - Душанбе, 1977. – 184 с.
10. Франкфор А.-П., Раззоков А., Мутан Б. Результаты археологических исследований протогородского поселения Саразм (Совместная таджикско-французская экспедиция) //Археологические работы в Таджикистане. - Вып.37. - Душанбе, 2014. - С.25-78
11. Isakov A.I., Khol R.Z., Lamberg Karlovsky and Maddin R. Metalurgical Analisis from Sarazm, Tajikistan SSR//Archal Ometry 29. 1-1987. – London, 1887
12. Francfort, H.-P. Fouilles de Shortughai, Recherches sur L'Asie Centrale Protohistorique Paris: Diffusion de Boccard, 1989
13. Francfort, H.-P. Nomades et sédentaires en Asie Centrale Sous la direction d' Henri-Paul Francfort Editions du CNRS, Paris, 1970;
14. Fussman, G.; Kellens, J.; Francfort, H.-P.; Tremblay, X.: Aryas, Aryens et Iraniens en Asie Centrale. (2005) Institut Civilisation Indienne ISBN 2-86803-072-6
15. Répertoires des petroglyphs d'Asie Centrale Sous la direction de Henri-Paul Francfort, Jakov A. Sher De Boccard, Paris, 1999;

Reference Literature:

1. Brune F., Frankfort A.-P., Razzokov A., Mutan B. Archaeological Research of Sarazm in 2012 by the Tajik-French Joint Expedition (MAFAK) // Archaeological Jobs in Tajikistan. - Issue. 38. - Dushanbe, 2016. - pp. 15 – 39.
2. Brunet F., Frankfort A.-P., Mutan B., Razzokov A., Bezenval R. Archaeological Research of Sarazm in 2014 by the Joint Tajik-French Expedition (MAFAK)// Archaeological Jobs in Tajikistan. Issue. 40. - Dushanbe, 2019. - pp. 65 (64 - 79).

-
3. Brunet F., Razzokov A., Mutan B. *Archaeological Research of Sarazm in 2013 by the Tajik-French Joint Expedition (MAFAK)*. // *Archaeological Jobs in Tajikistan*. - Iss. 39. - Dushanbe, 2017. - pp. 20 - 40.
 4. *The Ancient Cultures of Bactria: Environment, Development, Communications. Thesis of the First Soviet-French Symposium "Archeology of the Ancientest Bactria" (Dushanbe, Oct. 27-Nov 3, 1982)/ Editor-in-charge R.M. Munchaev et al.* - Dushanbe: Knowledge, 1982. - 92 pp.
 5. Isakov A. *Sarazm*. - Dushanbe, 1991. -244 pp.
 6. Iskhakov A. *Sarazm – The Sources of Tajik Nation`s Civilization - Khujand*, 2005. - 402 pp.
 7. Karimova G.R., Frankfort A.-P. *Sarazm: Research phase - 2008-2018 // Archaeological Jobs in Tajikistan*. Issue 40. - Dushanbe, 2019. - pp. 56 – 58.
 8. *Tajikistan Republic President`s Message to Majlisi Oli (Supreme Council) of Tajikistan*. 12/26/2019. - Dushanbe, 2020.
 9. *Early Medieval Culture of Central Asia and Kazakhstan // Theses and Reports of the All-Union Conference. Panjakent, August 26 - 31, 1977.* - Dushanbe, 1977. - 184 pp.
 10. Frankfort A.-P., Razzokov A., Mutan B. *Archaeological Researches Results of Protourbah Settlement of Sarazm (Joint Tajik-French Expedition) // Archaeological Jobs in Tajikistan*. - Issue 37. - Dushanbe, 2014. - pp. 25 – 78.
 11. Isakov A.I., Khol R.Z., Lamberg Karlovsky and Maddin R. *Metallurgical Analysis from Sarazm, Tajik SSR//Archal Ometry* 29. 1-1987. – London, 1887
 12. Francfort, H.P. *Excavations of Shortughai Researches on Central Asia. Protohistoric Paris*. Diffused by Boccard, 1989 (in French).
 13. Francfort, H.P. *Nomads and Settled Inhabitants in Central Asia. Under the editorship of Henri-Paul Transform of CNRS.* – Paris, 1970 (in French).
 14. Fussman, G.; Kellens, J.; Francfort, H.-P.; Tremblay, X.: *Aryans, Aryans and Iranians in Central Aisa. (2005) The Institute of Indian Civilization (ISBN) 2-86-803-072-6 (in French)*.
 15. *Repertoire of Central Asia Petroglyhs. Under the editorship of Henri-Paul. Trancfort, Jakov A., Sher de Boccard.* - Paris, 1999. (in French).